

Neformalnonadzorstveni vpliv političnih ideologij

Janez Pečar*

Najteže je za resnico v času,
ko je vse lahko resnica

S. J. Lec

Ideologijam pripisujejo družbene vloge, ki jih največkrat označujejo bodisi kot pozitivne bodisi kot negativne. Te ocene pa so vedno odvisne od ocenjevalcev, ki morda **pod vtisi določene ideologije vrednotijo vse druge**. Ideologije pa so nastale sploh zato, da se bojujejo z drugimi vrstami nazorov, kajti obstoj neke ideologije se vedno navezuje na razlike v mišljenju ljudi, do katerih prihaja zaradi nepodobnih interesov, posledica tega pa je ideološki boj. Ideologije zato zastopajo različne vrednote ter interese, ljudje imajo o njih različne predstave, ker imajo tudi svoje cilje. In prav zaradi tega bi morali ideologije raziskovati glede na njihov izvor, tematiko, vsebino oziroma predmet ter (interpelirane) subjekte.

Eno izmed vprašanj je tudi vprašanje vpliva ideologij, ne le na vedenje in njegovo pravno ali neformalno urejanje, marveč tudi na nadzorstveno ureditev, ki jo spodbujajo ideologije oziroma ideološkost. Seveda je pri tem razloček ali gre za **vladajočo ideologijo v totalitarni državi ali za obrobno ideologijo v parlamentarni družbi**. »Orožje« prve in druge ni enako in zato je tudi njuna moč različna in neprimerljiva. Toda o ideologiji, kot sredstvu za kontrolne namene, lahko razpravljamo splošno in teoretično, ne da bi posebej razločevali avtoritativnost, dominantnost, revolucionarnost, razrednost, radikalnost, monolitnost, legitimnost, konservativnost ideologij, in upoštevali še kakšne druge pridevnike, ki dajejo ideologijam vrednostni priokus, ali pa jih celo (politično) stigmatizirajo. To je sicer za pragmatičnost kot teoretičnost v politiki zelo pomembno, nenazadnje tudi za nadzorstven pomen, toda v enem samem pisanju gotovo prezahtevno, ker nam gre za temeljna izhodišča in še to samo v okviru neformalne kontrolizacije. Menimo namreč, da ima vsaka ideologija do neke mere aktivistično vlogo, in da vsebuje najrazličnejše prvine,¹ zaradi katerih je pomembna tudi za vedenje in poglede nanj, nenazadnje tudi za poglede na odklonskost, kajti tudi to je družbena dejanskost, ki ima neredko ideološki pečat, prav tako pa je pomembna za

odzivanje nanj. Tudi s tega zornega kota so lahko ideološki pogledi netočni, napačni, zmotni, nepopolni, bodisi v celoti bodisi le delno.² S pojavnimi oblikami vedenja se prav tako poudarjajo socialni problemi in spopadi, ki jih je treba reševati z veljavnim normativnim sistemom, na katerega vpliva takšna ali drugačna ideologija. »Ideologije pa so izraz represivne kulture in civilizacije«³ in že zato je nujno, da se ideologije vedno razlikujejo in med seboj soočajo.

Pojem ideologije ima več pomenov: od tega, da nas uči kako nastajajo misli do tega, da predstavlja platformo političnega delovanja, ki je gibalo zgodovinskega razvoja.⁴ Lahko pomeni nauk o idejah, duhovno nadgradnjo, zavest in spoznanja, ki izhajajo iz družbenozgodovinske in razredne določenosti ali pa predstavlja splošne poglede posamezne družbene skupine na dogajanja okoli nje. Zato že v temelju razločujemo materialistične od idealističnih ideologij.⁵

Ker se tu ukvarjamo s politično ideologijo, je mišljena celokupnost idej o politiki v družbi oziroma o smereh in ciljih uravnavanja družbe. Zato je tudi vsaka politična dejavnost ideologizirana in s tem, v realnem socializmu, zlasti država tista ustanova, ki uporablja dominantno ideologijo za pritiske.⁶

Sicer pa bi, ne glede na vrsto ideologij (fevdalne, proletarske, buržoazne, stalinistične, socialistične, komunistične, pa juridične, rasne, verske, samozaščitne, tehnokratske in tretmanske, ekološke itd.), lahko rekli, da so to vzorci prepričanij in izhodišč, ki omogočajo pojasnjevati celovitost družbenih pojavov, z namenom usmerjati in poenostavljati družbenopolitične odločitve posameznikov ali skupin.⁷ Oziroma, »ideologijo istovetijo z bolj razčlenjenim sistemom idej, ki so funkcionalne, glede na interese neke skupine (razreda), te ideje pa so lahko resnične ali lažne«,⁸ da ne omenjamo izhodišča, po katerem ideologija pomeni tudi »imaginarno popačenje dejanskih odnosov« (po Althusserju)⁹ oziroma »sprevrženo«, »napačno« ali »popačeno« zavest, katere vir so partikularistični interesi (po Marxu)¹⁰ itd.

² Ratković, v *Politiška sociologija*, s. 68.

³ Šušnjić, s. 109.

⁴ *Leksikon CZ — Družboslovje*, s. 112.

⁵ *Rječnik sociologije i socialne psihologije*, s. 226.

⁶ *Sociološki leksikon*, s. 466.

⁷ *A Dictionary of Social Sciences*, s. 315.

⁸ Bibič, prav tam, s. 13.

⁹ Therborn, s. 23.

¹⁰ Bibič, prav tam.

* Janez Pečar, dipl. pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti UEK v Ljubljani, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Glej Bibič, TiP, 1977, 1—2, s. 14.

Ideologije preučujejo zlasti znanosti, kot so: politična sociologija oziroma politologija, socialna psihologija, politična antropologija in druge. Zadnja leta je politična ideologija močnejše zašla tudi v posamezne smeri kriminologije. Hkrati pa velja opozoriti, da tudi preneka- tera obravnavanja deviantnosti in družbene reakcije nanjo prevevajo številne parcialne ideologije (ki seveda niso vedno »politične«).

1. Vpliv ideologije

Ideologije, ne glede na to katere in kakšne, so nastale med ljudmi gotovo zato, da z njimi dosegamo svoje cilje oziroma da tisti, ki so jim sredstvo, lahko uresničujejo svoje zamisli. To pomeni da ideologije prihajajo iz posameznih ideoloških središč, ki v marsičem določajo tudi politično kulturo in ne le ideološki sistem, morebitno politično socializacijo itd., potem ko se v posameznih družbenih skupinah ali kar družbah, tudi stabilizirajo oziroma ukoreninijo.

Ideološka gibanja pritegujejo množice ne le s ponujanjem zgledov, predlogi za reševanje posameznih pomembnih problemov, s svojimi idejami, ki jih posredujejo, marveč tudi z izkušnjami iz preteklosti. V ta namen jim pogosto služi kot sredstvo čisto določen besednjak posamezne parole, ritualno ponavljanje kakšnih spoznanj, simboli in še marsikaj, s čimer vplivajo na ljudi, da bi jih sprejemali, razumeli in seveda predvsem, da bi jih **prevzemali kot svoje**, nenazadnje tudi zaradi urejanja družbenih odnosov, kar navadno sodi že v političnost in družbeno ureditev, čeprav v večstrankarskem sistemu, kjer gre tudi za boj za oblast.

Ideologije si torej podrejajo ljudi, ki se z njimi usposabljaajo za zavestne družbene akcije, te pa naj pripeljejo do sprememb bodisi postopnih bodisi revolucionarnih.¹¹ Pomenijo družbene procese, v katerih se nazori med seboj tudi spopadajo, dosegajo legitimnost ali propadajo, ker so jih presegle druge ideologije, ki so postale materialna sila, ker so uspele doseči tudi tiste strukturne elemente, ki so nujni za vsako ideologijo. To pa so: skupine ali razredi, skupinski ali razredni interes, racionalizacija teh interesov kot edina pravilna zavest in vrednotno pojasnjevanje dejstev, ki so v razmerju s skupinskimi ali razrednimi interesi.¹² Ideologije dobe torej svojo pomenskost, kadar, ali če omo-

gočajo uresničevanje delnih družbenih interesov posameznih družbenih skupin ali razredov. Od tod seveda tudi pomislek, da **ideologije vsebujejo enodimenzionalno zavest** in v tem smislu »lažno zavest«, o čemer je pisal že Marx in so po njem njegovo spoznanje ponavljali preneka- teri drugi, tudi tisti, ki so govorili o koncu ideologije. Nenazadnje bi lahko rekli, da **vsaka ideologija koristi določeni politiki**, s katero je tesno povezana in le-ta vpliva na to, da ostajajo ideologije tudi dogmatične in pragmatične.¹³ Hkrati pa imajo, po drugi strani, zopet pomemben vpliv na združevanje ljudi v politične celote (stranke), ki jim krojijo usodo, združujejo potreben sentiment in pričakovanja, da sploh ne gre omenjati skupnih političnih vezi in možnosti identifikacije.¹⁴

a) Vpliv na družbeno zavest

Ljudje smo navadno zavestni akterji, ki na svoje življenje vplivamo smiselno. Zato so ideologije pogosto medij, skozi katerega deluje naša zavest.¹⁵ Od tod ne le pripadnost kakšni ideologiji, ampak tudi idejna oziroma ideološka zavest skupin, družbena zavest, ideološko verovanje in nenazadnje »modeliranje človeških družb« s posameznimi ideologijami, ki se jih ljudje oprijemljejo, včasih tudi zaradi reševanja svojih stisk in težav, iskanja zaščite in možnosti povezanja.

S pomočjo ideologije in njene propagande je danes, ob rabi sodobnih sredstev javnih občil, mogoče doseči sleherni, še tako nedostopen bodisi predel bodisi osamljeno skupino, in delovati na zavest ljudi v smislu prav določene ali določenih ideologij ter vplivati nanje tako, da dajejo prednost prav ponujanemu modelu mišljenja in opredeljevanja. S tem se **ideologija pojavlja kot mehanizem za oblikovanje političnih razmerij**, marsikdaj tudi v pomenu vloge »dominantnih razredov nad dominiranimi«,¹⁶ kar seveda pomeni družbeno konfliktnost, razkladnost in možnost najrazličnejših oblik razrednega boja in potegovanja za oblast bodisi na nasilen bodisi na parlamentaren način.

S posameznimi ideologijami so poudarjene tudi vrednote, ki jih ideologija želi uveljaviti tudi glede vedenja in obravnavanja tega vedenja bodisi s formalnimi bodisi z neformalnimi mehanizmi in pri nas tudi s samoupravnimi, kot

¹¹ Therborn, s. 5.

¹² Šušnjić, s. 12.

¹³ Gl. tudi: Golubović, s. 254—256.

¹⁴ Finifter, s. 39.

¹⁵ Gl. ustrezno: Therborn, s. 16.

¹⁶ Clarke, s. 42.

s posebnim, lahko bi rekli razrednoideološkim aparatom, zlasti na posameznih področjih, t. i. samoupravne kontrolizacije, ki je pri nas gotovo nekaj, čeprav predvsem samo formalno, novega.

Ideologije, odvisno od moči, možnosti, intelektualnih zmogljivosti, družbenopolitičnih razmer itd., vplivajo na javnost, si jo pridobivajo, jo prepričujejo in oblikujejo zavest o njihovi pomembnosti in vlogi. Kolikor deluje v določenem prostoru več ideologij hkrati, se le-te med seboj spopadajo, spodrivajo in nenazadnje uničujejo, čestokrat, v kakšnih družbenih razmerah, tudi fizično in ne le idejno. Tudi kasneje ideologijam neredko ostaja **zastraševanje, kot pomembno sredstvo za vzdrževanje potrebnega konformizma**, in izločanje nevarnih (zlasti disidentov). Realni socializem s svojo ideologijo doslej nikoli ni bil imun pred to ekscesivnostjo, saj je ponekod genocidno uničeval ne le nasprotnike, marveč s svojo revolucionarnostjo »žrl lastne otroke«. To je počenjal v svojem totalitarizmu, ki ni dopuščal drugačnih ideologij in ker je vztrajal na edini ideologiji, ki je ni dovolil spustiti na raven »sprevržene ideologije«. Ali je bila potemtakem ideologija realnega socializma »prepolitična ideologija«,¹⁷ ki je vsiljevala ljudem prepričanje z nasiljem, zaradi doseganja svojih ciljev.

V ideološkem kontekstu se pogosto **oblikujejo tudi pogledi na deviantnost**. Ne toliko glede konvencionalne kriminalnosti kolikor bolj in predvsem politične in gospodarske oziroma tiste, ki jo sankcionira politična oblast, za katero stoji določena ideologija, ki si je v določeni družbeni ureditvi zagotovila vodilno vlogo. Zato inkriminacije in penalizacije nekonvencionalne deviantnosti vedno izražajo prav določeno ideološkost oziroma politično zavest, ki jo polagoma, čeprav s težavami in odporom, sprejema tudi javnost, neredko tudi zaradi grožnje, ki visi nad neposlušnimi. Kolektivno oziroma družbeno zavest je torej mogoče oblikovati tudi z nedemokratskimi sredstvi, če ne za drugega, vsaj za trenutno politično rabo, toda ne za stalno. Saj vemo, da se nazadnje celo kontrakulture v kaki družbi začenjajo počasi pojavljati kot ideologije, ki nato spet izginevajo.

b) Vpliv na posameznikovo vedenje

Gotovo so ideologije nastale sploh zato, da posameznike uravnavajo v določeno smer in so

¹⁷ Vasović, s. 70.

jim kažipot, kako naj ravnajo, nenazadnje tudi zato, da ne bi povzročali več konfliktnosti kot jo je mogoče prenašati v določeni družbenopolitični ureditvi bodisi z več bodisi z eno samo, ne le prevladujočo, marveč vodilno ideologijo. **Ideologijo vplivajo na družbene tokove**, prinašajo svoje poglede na svet, v katerem živimo (bolj ali manj ustrezno ali izkrivljeno) potem nedvorno vsebujejo tudi razne vedenjske norme. Le-te pa so predvsem namenjene posameznikom, pogosto tudi za rabo v njihovi zasebni sferi in ne le v njihovem javnem življenju, kjer morajo neredko v razmerju do »svoje« ideologije pristajati na različne omejitve, na mišljenjsko vdanost, upoštevanje temeljnih premis ideologije, ki pogosto tudi od njih odvisno, pomenijo grožnjo zasebnosti in njihovi suverenosti (nenazadnje tudi na področju vedenja).

Kajti skozi ideološkost vedenja se kaže tudi **kakovost materializacije ideologije**, ter privlačnost, ki se ponuja ljudem, četudi pogosto šele kot model za prihodnost. Zato posamezne ideologije uravnavajo tudi zavest o disciplini, delavnosti, odgovornosti, solidarnosti, medsebojni pomoči, ustvarjalnosti, marljivosti, dejavnosti, človečnosti, razumnosti in poudarjajo druge lastnosti, ki jih neredko tudi pod vplivi religioznosti, zaradi tekmovalnosti z drugimi ideologijami, naprednosti itd. želijo ponujati ljudem tudi zaradi ideološke prednosti in kot vsebino aktivnosti političnih strank, ki so sprejele posamezne ideologije.

Od tod tudi posameznikova poslušnost ali neposlušnost do ideologij in norm, za katerimi prek oblasti stoje ideologije, ki motivirajo posameznike neke skupine za upoštevanje pravil, pomembnih tudi za uresničevanje temeljnih ali posebnih izhodišč ideologij. Tudi pri tem je neposlušnež lahko deviant, ki ga dolete, kolikor ne formalne pa vsaj **ideološke sankcije**, ki jih zlasti socializem zna uporabljati v vsej svoji represivno-ustvarjalni domiselnosti. Zato je zlasti v ideološkem reagiranju na neposlušnost in deviantnost veliko iracionalnosti, impulzivnosti, spolitiziranega delovanja in vsiljevanja prav določenega modela mišljenja.

2. Ideološka regulativa

V sodobni, kot pravijo, predvsem masovni družbi, si ideologije prizadevajo tudi za vpeljevanje določenega vedenjskega (ne le političnega) konformizma. Navadno težko prenašajo upira-

nje, četudi v pluralističnem oziroma večstran-karskem sistemu. Vse tako ali drugače **vplivajo na človekove občutke za skupnost, vzbujajo mu smisel za pripadnost**, ga v ta namen organizirajo v politične stranke ali partije, in mu v nekem smislu omogočajo tudi določeno varnost. Še posebej pa se trudijo, tako za politično kot za ideološko nadgradnjo. Tu pa seveda ne gre le za normativno socializacijo, ampak tudi za različne druge oblike pridobivanja in vzdrževanja razmerij z ljudmi, ki so le redko ali pa sploh ne, družbeno nevtralne. Vsaka ideologija ima svoje cilje, ki jih kot politična sredstva oblikuje v programe, v katerih je nenazadnje vsebovana tudi določena etika in morala, razni ideološki atributi, s katerimi želi socializirati ljudi, ideologizirati javnost in vplivati na posameznika tako z rituali kot s sankcijskimi in neredko tudi s ekskomunikacijami. Kajti, kjerkoli se **ideologije uporabljajo** za organizirane politične namene, nikjer ne opuščajo raznih oblik tako prepričevalne kot represivne narave **za vzdrževanje institucionalizirane poslušnosti**, ugleda in avtoritete, ki izhajajo iz njihove moči. Pretežni večini ideologij pa gre za oblast, kajti interese, ki so za njimi, ni mogoče uveljavljati vedno le z močjo argumentov, ampak tudi z argumenti moči. Pri tem gre za različne stopnje poudarjene ideologizacije, ki je vedno proces v (razredni) družbi, s katerim se skuša doseči sprejemanje določene ideologije in pogosto priti tudi do določene **ideološke dominacije**, katero v literaturi razločujejo na šest različnih tipov.¹⁸ Le-ti tako ali drugače vsebujejo posamezne vrste ideološke regulacije. A hkrati ugotavljajo, da je ideologija vedno učinkovala, kadar je ni bilo treba braniti in kadar ljudje verujejo da sistem deluje.¹⁹

Kolikor zadeva regulativo je treba reči, da ideologije navadno vsebujejo zbir trditev, ki opravičujejo ali razlagajo družbene institucije.²⁰ Zaradi tega ima **večina ideologij normativno vlogo** in za doseganje ciljev uporabljajo tudi silo, moč in pritiske. Posamezne misli čestokrat tudi dogmatizirajo ter institucionalizirajo. »Predpisujejo kako se je treba vesti, da bi bili doseženi določeni bližnji ali daljnji cilji.«²¹ V ideologijah se največkrat predpostavlja zaželjeno vedenje, ki je težko dosegljivo, zato nujno prihaja do razkoraka med »normativnim in dejan-

skim«. S tem se ideologije oddaljujejo od dejanskosti, ker cilje prihodnosti preveč prinašajo v sedanost in zato posiljujejo realnost, ki je takšna, kakršna je, in ne takšna, kakršna bi po posamezni ideologiji morala biti. »Ideologija obravnava metafizično kot realno.«²²

Ideologija vpliva tudi na vedenjsko področje, kadar se ujema z interesi določenih skupin ali posameznikov. Ima podoben pomen kot pravne norme, ki so vedno najbolj uresničljive takrat, kadar se skladajo z že utečenim obnašanjem in ne predstavljajo novih zahtev ali omejitev (toda zakaj potemtakem sploh so?). Zato tudi **ideologije lahko pomenijo v marsičem možnost za vedenjsko identifikacijo**, masovno mobilizacijo, možno integracijo, priložnost za adaptacijo in s tem v zvezi gotovo tudi **predstavljajo mehanizem za kontrolizacijo**. Nadzorstvo je tudi ideologijam tako lastno, da ga pogosto kot posebno vlogo ideologije sploh ni čutiti. Ta vloga je namreč skrita, ne le v regulaciji, marveč že v vsebini ideologij kot človeški dejavnosti, ki na sploh ne more shajati brez nadzorovanja.

Ker pa za ideologijami stoje vedno neke politike, je to glede na tole razmišljanje o vedenjskosti »vedno zastrašujoča človeška dejavnost, saj v politiki sami ni etičnih načel, le-ta prodirajo vanjo šele prek prava...«,²³ ki je prav tako eno izmed sredstev politike (in dominantnih ideologij).

Zato **ideologije niso brez vplivov na pisano ali nepisano regulativo**. Odrekati jim tudi ni mogoče možnosti delovanja na družbene norme, ker po svoje odpirajo etične in moralne dileme (kolikor jih ne rešujejo), imajo pomen bodisi za pristajanje na poslušnost bodisi za spodbujanje k upiranju. Glede na to so prav tako **možni mehanizem za konformizem** na eni, in nekonformizem na drugi strani, še posebno, če gre za dominantne ideologije ali specifične ideologije, ki specialno prežemajo kakšne dejavnosti, in je njihova integrativna vloga uspešnejša zaradi motivacij, ki jih posameznikom ponujajo.

3. Ideološki aparati za neformalno nadzorovanje

Ker nam gre v tem pisanju predvsem za »neformalno ideološko kontrolizacijo«, se ob ideoloških aparatih ukvarjamo predvsem s tistimi, ki so manj odvisni od politike, oblasti in države,

¹⁸ Therborn, s. 117.

¹⁹ Huber/Form, s. 7.

²⁰ Prav tam, s. 15.

²¹ Šušnjić, s. 116.

²² Prav tam.

²³ Perenič, s. 946.

čepprav moramo reči, da imajo le-ti pomemben vpliv tudi na vse druge. **Ideologija, politika, oblast** in z njo država imajo izredne možnosti in priložnosti delovati na katerekoli mehanizme ali institucije v družbi, ki tako ali drugače ob svoji namembnosti vplivajo tudi na vedenje in njegovo obravnavanje. V ospredje dajemo zlasti nekatere neformalne skupine, ki pa jih prav tako v marsičem nekatere bolj kot druge, lahko prištevamo med »agense politične socializacije«. Hkrati so nekateri tudi bolj ali manj represivno naravnani mehanizmi ali sredstva za **politično socializacijo**. Vsi pa imajo določeno moč nadzorovati vedenje, ga kot negativnega ali kriminalnega nadzorovati in preprečevati, navsezadnje tudi na ravni »civilne družbe«. Predstavljajo se nam kot sredstva masovne mobilizacije in obravnavanja vedenja na sploh ter deviantnega še posebej.

Med te, predvsem (neformalne) **ideološke aparate sodijo**: družina, soseska, šola, podjetje oziroma zaposlitev z delovnimi vlogami, množični mediji, pa politične stranke in sindikati, ki so lahko tudi ideološki protiaparati.

Za našete ideološke aparate je pomembno, da so relativno samostojni glede na ideologije (razen strank in političnih organizacij in morda še šole), manj odvisni od njih (toda le nekateri med njimi, ne v realnem in samoupravnem socializmu — kot na primer množični mediji) in se jim lahko upirajo (javna rezistenca, neizvrševanje navodil — družina, soseska). Nekateri ne dovoljujejo poseganja vase ali po svoje oblikujejo ne le vedenje ampak tudi ideološka nagnjenja, čeprav je to pogosto zelo težko, saj »veliki ideološki aparati kot so izobraževanje, religija, informiranje, kultura«²⁴ itd., modelirajo mišljenje, vzorce obnašanja in sploh vplivajo na socializacijo, kolikor celo ne politizirajo celih skupin in manjšin ter posameznikov, ki zaradi **ideologizacije postajajo somišljeniki** in se čestokrat oprijemljejo podobnih vedenjskih manifestacij (lahko tudi odklonskih).

Ideološki aparati se tako (tudi prek ideologij) povezujejo z oblastjo in državo in »so del organizacije oblasti v družbi in družbeni odnosi moči so strnjeni in kristalizirani znotraj države«²⁵. »Ti aparati predstavljajo okvir nakopičenih diskurzov in ustreznih nediskurzov, praks ter prizorišča ali kraje ideoloških konfliktov.«²⁶ Hkrati pa ti ideološki aparati prav tako pomenijo za-

ščitne mehanizme, ki se branijo pred vdiranjem pogledov, ki prihajajo »nad nje« od države, oblasti in politike, za katerimi stojte ideologije (ali dominantna ideologija).

Šola je danes nedvomno **najznačilnejši tovrstni ideološki aparat**, ki ideologizira mlade ljudi bodisi v smislu ego bodisi alter ideologije vladajočega razreda. **Družina** je že dosti manj pomembna, čeprav jo država ureja s prenekaterimi predpisi in deluje nanjo s pomočjo svetovanja, z načrtovanjem itd. **Masovni mediji** so na sploh (zlasti v socializmu) močno ideologizirani in politizirani. **Soseska** se pogosto indoktrinira z ideološkimi, varnostnimi, samozasčitnimi in drugimi, tudi vedenje vsebujočimi pravili, napotili itd. Podobno je v **podjetju**. Pri obeh, tako v soseski in podjetju, so posamezne dejavnosti institucionalizirane in za reševanje prenekaterih vprašanj so postavljeni ljudje, ki morajo skozi kadrovske selekcije političnih institucij, ki želijo v delovne organizacije, na delovnem mestu, na odgovornih položajih, v soseski itd. obvladovati stanje, skladno z določeno ideologijo ali največkrat celo zaradi kakšne »politike trenutka«. Na ta način poteka tudi razredni boj, polarizacija pripadnosti posameznih strani itd. ter se rojeva »elita« za opravljanje posameznih vlog in nalog.

Od tistih, ki prednjačijo tudi v ideoloških aparatih, je pogosto odvisna učinkovitost ideologij (in sploh izvrševanje nalog). Le-ti so navadno dejavnejši, zavednejši, bolj disciplinirani, morda še sposobnejši (ali pa ne) ofenzivnejši, včasih tudi fanatični, samostojnejši, bolj prodorni, imajo več smisla za organizacijo in povezovanje ljudi, sodelovanje itd. Od tod različne elite, ki jih označujejo učinek, stil, področje, odločanje, razpoložljivost²⁷ itd.

Elite čestokrat tudi v (neformalnih) ideoloških aparatih vplivajo na socializacijo in politizacijo drugih, njihovo discipliniranje, opravljajo ideološko (ali še kakšno drugo) kontrolizacijo, motivirajo okolje, emocionalizirajo ideološka vprašanja, jih simbolizirajo in sploh usmerjajo.

4. Ideologija kot nadzorstveni mehanizem

V zvezi z ideologijami se za naš namen gotovo postavlja vprašanje, koliko je njihova mobilizacija in vse kar prinašajo v takem ali drugačem smislu (saj vse ideologije za človeštvo nimajo enakega pomena), pomembno za nadzor-

²⁴ Pečujlić, v *Politiška sociologija*, s. 44.

²⁵ Therborn, s. 108.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Marvick, s. 113—114.

stvene mehanizme, zlasti pa za neformalne, s čimer se ukvarja to pisanje. Koliko morebiti s svojimi sredstvi vplivanja ustvarjajo psihologijo podaniške poslušnosti, kakšna je njihova diskrecionarna moč pri ločevanju dobrega od slabega (seveda odvisno od tega, kakšne so vrednote posamezne ideologije), kako ideologije percipirajo posamezno politiko, spričo tega, da so si prenekatere v nasprotju, ker predstavljajo pogosto docela nasprotujoče si interese med ljudmi in zato nastajajo nerazrešljivi družbeni, nacionalni, rasni, gospodarski in drugi spopadi in z njimi v zvezi različne oblike neposlušnosti, napetosti, različnosti v javnem mnenju. Zato prihaja tudi do alienacije celih skupin in ne le posameznikov, in izostaja potrebna homogenizacija, ki je v kakšnih družbenih razmerah še kako potrebna (primerjaj današnji čas, za nas v kriznih razmerah, na različnih področjih).

Ker je posamezna ideologija ustvarjena zaradi predstavljanja različnih interesov in vrednot, ki jih nato navadno operacionalizira, institucionalizira ter normativizira ustrezna politika, je normalno, da prihaja tudi do različne **ideologizacije vedenja**. Kajti najprej so dolgoročni interesi gotovo razredni, poleg splošnih, skupinskih in osebnih, pa so lahko še posebni, neposredni itd. in če upoštevamo te okoliščine, potem je nujno, da je tudi vedenje ljudi različno, ker je deloma gotovo motivirano že s temi razlogi, ne da bi se globlje spuščali v obravnavanje individualnih in družbenih etioloških silnic. Zdi se, da se tudi sodobna kriminologija ne spušča s posebnim zanimanjem v to plat ideološke problematike človeškega vedenja, razen nekaterih smeri zadnjega desetletja.

Zato ima tudi **ideologija pomen pri motiviranosti za prav določeno vedenje**, in to v kontrolnem pogledu na eni strani, in v etiološkem, za rojevanje odklonskosti, po drugi (npr. mednarodni terorizem, nacionalni konflikti, politični kriminal, verske napetosti itd.). V današnjem svetu tudi ni malo deviantov, katerih »odklonskost« (pri tem pomislimo na teorijo družbenega interakcionizma) gre iskati v ideološkosti njihovega ravnanja po eni plati in v ideološkosti njihovega ocenjevanja po drugi. Prenekatera dejanja so storjena zaradi »ideje«, interesa, vrednote itd., ki prevevajo posameznike, skupine ali kar cele sloje, razrede in narode, odvisno od tega, kakšni interesi jih vodijo bodisi za njihovo uresničitev bodisi za njihovo obdržanje ali preprečitev interesov drugih.

Posameznik se torej pogosto uklanja ideji in ideologiji, ki ga spodbuja, da deluje skladno s somišljeniki oziroma vzorniki, v boju za cilje, za katere si je včasih vredno prizadevati. S tem nujno sprejema (ne)pisane norme vedenja, sožitja, delovanja, obvladovanja in vsega drugega, kar mu ne le nakazuje, kako naj se obnaša, marveč ga pogosto omejuje v njegovi svobodi, kajti tu nas zanima ideologija kot neformalni nadzorstveni sistem. Le-ta gotovo ne dopušča popolne sproščenosti dejanj, kajti ideološka in politična kohezivnost sta pogosto zelo restriktivni in ne dopuščata dosti svobode v aktivnosti in mišljenju. Obe uravnava ljudi po določenih poteh, da bi prišli do cilja ali se mu vsaj kar najbolj približali. Prav zato je ideologija tudi sredstvo dominacije in ne spoznavajo zaman, da določenim vrstam ideologij ustreza prav določena vrsta ljudi.²⁸

Ali bi to lahko pomenilo, da ideologije ponujajo možnosti za različno vedenje, da ga različno omejujejo in nadzorujejo? To še toliko bolj, ker »imenujejo, opisujejo in pojasnjujejo izkušnje, ideje naravnavaajo, mobilizirajo, integrirajo in kontrolirajo človekove občutke, mišljenje, verovanje in obnašanje«.²⁹

To bi lahko tudi pomenilo, da stopnja ideološkosti posameznikov, povezana z ideologijo, verovanje in prepričanost o njeni koristnosti, integriranost z njo, prevzetost ali kar »zgrajenost« (kot so rekli po vojni najbolj gorečim), omogočajo človeku tudi, da se spopada s problemi, stiskami in tegobami, mu pomagajo reševati njegove lastne težave in težave okolja, v katerem živi, ga uravnavaajo v ideološko sprejemljive smeri in sploh oblikujejo njegovo »politično kulturo«. **Kultura pa je že od nekdaj poznana kot nadzorstveni mehanizem**, saj nena zadnje deluje kot sredstvo socializacije, ki predstavlja »celovitost organiziranih in neorganiziranih vplivov družbenih interakcij, ki oblikujejo osebnost, da ustreza potrebam določenega tipa družbe«.³⁰ In kjer gre v družbi za dominantno ideologijo, je ta socializacija gotovo drugačna kot v pluralističnih družbah, kjer posameznik lahko izbira sebi prikladno ideologijo ali pa se jim upira, ali pa se ravna po svojih parcialnih interesih.

Vedenje je torej vedno lahko ideološko vrednoteno in **kdor vrednoti, tudi nadzoruje**, ne le »ideologizira«. Zato je ideologija prav tako nad-

²⁸ Šušnjić, s. 121.

²⁹ Prav tam, s. 122.

³⁰ Milanović, v navedbi V. Kržišnik/Bukić, s. 305.

zorstveni mehanizem kot prenekateri drugi, morda le bolj zamotan in zato lahko toliko bolj zanimiv.

5. Sredstva ideološke (neformalne) kontrolizacije

Kolikor smo uspeli s prepričevanjem, da je ideologija podoben nadzorstveni mehanizem kot prenekateri drugi, ki naše življenje obvladuje predvsem z neformalnimi sredstvi, potem je seveda naslednje vprašanje, kakšna so ta njena sredstva, s katerimi ljudi »prisiljuje« k uravnavanju njihovega vedenja na prav določen način, kolikor seveda pri tem odmislimo, da so **ideologije lahko tudi razlog za odklonskost.**

Pri tem gre razločevati predvsem dve področji. Prvo je gotovo tisto, v katerem ideologija deluje na nas ljudi, da jo sprejemamo, odklanjamo ali smo do nje ravnodušni ali bolje rečeno, da se oklepamo ene ideologije in nasprotujemo vsem drugim. Pri tem prvem gre predvsem za ideološka sredstva nasploh in za nadzorstvena še posebej, drugo pa je v človeku samem in zadeva njegovo osebnost, ne glede na to, s katere znanstvene plati gledamo nanjo in kako je ta osebnost »obvladovana« (ali pa ne) z vsemi drugimi morebitnimi ideologijami.

a) **Vsaka ideologija določa nek svoj vedenjski vzorec** poleg tistih, ki za človeštvo veljajo že od nekdaj in so nastali skozi zgodovino kot nekakšen minimum za sožitje med ljudmi. Prenekateri vedenjska pravila so nastala tudi pod vplivi religij ali ostala kot nasledki raznih običajev, tradicij navad, in sploh morale in kulture. Teh ideologije najbrž nimajo kaj dosti spreminjati, saj bi v marsičem prišle v konflikt z že vpeljanimi pravili in bi bilo tisto, kar bi hotele, v bistvu protivednota in zato močno vprašljivo, kolikor sploh neuresničljivo.

Zato se morajo **ideologije vedno močno prilagajati veljavnim interesom**, če hočejo biti aktualne in sprejemljive. Pri tem gre vedno ločevati njihov izvor, tematiko, predmet, vsebino, sredstva komunikacij in nenazadnje legitimnost, ki se čestokrat odraža skozi družbeno potrditev in uporabljive sankcije.³¹ Ideologija mora mobilizirati individualno nepovezane subjekte in jim dati vsebino delovanja. Pri tem uporablja različna sredstva, od nasilja do prepričevanja, oziroma do likvidacij do najrazličnejših propagandnih komunikacij. To pomeni, da so sredstva

ideologij tako brutalna kot emocionalna. Vsaka ideologija se bolj ali manj ravna tudi po načelu opazovati in kaznovati z vsem kar sodi vmes in zraven. To pa so atributi nadzorstvene dejavnosti, in nepomembno je, ali je to nadzorovanje lastno ideološki funkciji nasploh ali pa morda obstaja samo po sebi in kot vloga ideologije samo zase (četudi kot eksekucijska skupina kakšne ideološke smeri). Pogosto ideologije nasploh vzdržujejo razredne konflikte ali jih včasih celo zaostrujejo, ker je to skladno z njihovimi cilji (ali je bilo), zato imajo nekatere ideologije nadzorstvene vloge močnejše razvite kot druge, ki nimajo takšnih izhodišč in boj za oblast izvajajo v okviru demokratične ureditve ter toliko ne temeljijo na avtoritativnem konceptu resnice.

Ideološki stereotipi zato ustvarjajo različne idejne pritiske, posegajo po raznih oblikah manipulacije, ustvarjajo strah in spoštovanje (straho-spoštovanje) in izvajajo prisilo ne le nad lastnimi pripadniki, marveč predvsem tudi nad nasprotniki, zato da bi posamezne ideologije dosegle **želeno stopnjo socializacije, prišle do politične moči in oblasti.** Ko je oblast tu, potem država namesto ideologije (in zanjo) prevzema nadzorstvene in druge vloge, saj se nadzorstvo v takih položajih vedno legitimno institucionalizira, kolikor pa je že takšno, ima to legitimnost od določene ideologije in ga je potem težko spreminjati, kolikor ne gre za revolucionarne spremembe ali menjavo strank na oblasti.

b) Posameznik, ki pa je ideologiziran ali socializiran v določeni (politični) ideologiji, ali v »procesu« sprejemanja določene ideologije, v kateri se politično socializira, pa se mora nasproti ideologiji (ali sestavinam, ki ga privlačujejo) samovalorizirati. Od tod kot skrajnost puritanizem ali gorečnost po eni strani, ali mlačnost ter indolentnost na drugi. Predpolitična faza v politični socializaciji se navadno začne že v otroštvu v obdobju 3 do 6 let³² in kasneje se posameznik čedalje bolj socializira (politično) in ideologizira (lahko pa ti procesi teko tudi v nasprotni smeri), kajti procesi politične socializacije se pri posamezniku neprestano prepletajo s tistimi na makro ravni, ki se dogajajo v globalni družbi. Od tod seveda tudi **različne stopnje identifikacije**, ki so prav tako samoregulativni mehanizem in morebiti še celo posameznikov »notranji policist«, kot je rekel Freud.

Ideologija torej ustvarja pri posamezniku v določenem obsegu percepcijo njegovega bivanja

³¹ Glej tudi Therborn, s. 101, 129, 140 itd.

³² Vasović, s. 74.

v sistemu (ožjega ali širšega družbenega) okolja in mu narekuje možnosti participacije v sožitju s soljudmi ali konfliktnost z njimi — nenazadnje tudi zaradi deviantnosti.

6. Ideološkost kot neformalna kontrolizacija

Pod ideološko neformalno kontrolizacijo je mišljeno v tem sestavku predvsem delovanje tistih mehanizmov in sredstev, ki uravnavajo naše vedenje na način, da ga sprejemamo v svojem družbenem okolju in ni toliko sformalizirano s postopki, ki jih določajo v ta namen posebej ustanovljene institucije. Kajti na vsakega posameznika delujejo še najrazličnejši skriti, zamaskirani ali kako drugače delujoči usmerjevalci, ki jih upoštevamo, ali so v našem življenju tako navzoči, da moramo z njimi računati, kadar se odločamo za takšne ali drugačne oblike reagiranja na vedenje drugih. Lahko bi rekli, da je **ideološka (neformalna) kontrolizacija dokaj vsebovana že v kulturi določenega obdobja ali politične situacije** po drugi strani pa se uresničuje z dejanskimi simboličnimi interakcijami (po ustrezni teoriji socialne psihologije), po katerih mora vsakdo upoštevati predvsem druge in opazovati, kako se sam odraža v vedenju drugih in se glede na to ustrezno (ali konfliktno — če želi imeti težave) odzivati.

Ob razmišljanju o ideološki (neformalni) kontrolizaciji bi se vedno veljalo vprašati, za kakšno ideologijo gre, kakšne mehanizme politične socializacije ima na voljo ta ideologija, koliko in kaj pomeni za ljudi, in kar je najbolj pomembno, koliko določena ideologija predstavlja interese in vrednote posameznika ter koliko lahko vse skupaj vpliva na njegovo vedenje?

Čeprav se nekatere ideologije trudijo s političnimi, represivnimi in drugimi, nenazadnje tudi sredstvi javnih občil in sploh propagando, (totalno) nadzorovati mišljenje in s tem tudi oblikovati zavest ljudi (za politično socializacijo) ter imajo na voljo navadno tudi razne organe za manipulacijo ter indoktrinacijo (tudi z raznimi ideološkimi aparati, kot so država, stranke, politične organizacije itd.), je na koncu vendarle posameznik tisti, ki odloča, do kakšne stopnje bo »politično« ali ideološko socializiran, koliko se bo dal podrežati in nenazadnje tudi komu.

Pri tej priložnosti ne upoštevamo pravnih norm, državnih institucij in sploh mehanizmov, ki nam na represiven način in od države vsiljujejo (politično-ideološki) konformizem na pod-

lagi ustrezne regulacije, marveč dajemo v ospredje bolj nevidno ideologizacijo, ki uravnava osebnost ali posameznika z njegovim lastnim prepričanjem, četudi v interakciji z drugimi — somišljeniki ali nasprotniki. Predstavljamo si tudi, da človek ob politični alienaciji in depriaciji prav tako prihaja bodisi do nasprotnne ideologizacije ali do svoje dezideologizacije. Oboje je zopet lahko pomembno za njegovo ne le ideološko, ampak tudi za vedenjsko naravnost bodisi v pozitivnem bodisi v negativnem smislu, čestokrat seveda odvisno, na katero stran te ideološkosti se človek želi in hoče postaviti, in v kateri ideologiji (če sploh) se namerava samouresničevati. Ker pa ideologije vsebujejo tudi iracionalnost, varljivost in ker kot »sprevržena zavest« (po Marxu) ne odražajo resnične podobe dejanskosti, **politizirajo vprašanja, ki to ne zaslužijo** in sploh iz človeka ustvarjajo »politično žival« ter vnašajo zmedo v ideologijo kot kontrolno inštanco. Zato po eni strani lahko predstavljajo preprečevalni dejavnik v nastajanju deviantnosti, po drugi pa ustvarjajo možnost za njeno porajanje in napeljujejo s svojimi etiološkimi razsežnostmi k individualni ali masovni odklonskosti.

Ker nas zanima ideološka kontrolna funkcija v pozitivnem smislu, vidimo njen pomen v socializaciji z novimi vrednotami, v oblikovanju interesov, ki presegajo sedanje in ki vodijo v razvoj in napredek, v izogibanju rabe nasilja (tudi nad posamezniki) in v dopuščanju različnosti tudi v alternativnem ustvarjanju poslušnosti in ubogljivosti (toda ne v absolutni podredljivosti), v socializaciji z možnostjo drugačnosti in v spoštovanju posebnosti (ali to morda ne pelje h koncu ideologije?), tja do subjektivne zavesti o razlikah.

Toda to je najbrž ideal. Ker ideologije vedno služijo določenim politikam, ki svoje interese tudi regulirajo ter institucionalizirajo, se ideološka kontrolizacija uporablja predvsem za doseganje ideološkega konformizma, ki gotovo vsebuje tudi vedenjskost, če ne v drugem pa vsaj v tistem delu, ki je urejen v pravu (kolikor gre za družbe z eno samo dominantno ideologijo), saj je to minimum za doseganje nenazadnje tudi političnega sožitja. Zato je boj za pravičnost in zakonitost vedno tudi boj dominantne ideologije, ki v njem uporablja vmešavanje države (predvsem zoper nemočne, neposlušne, nižje sloje in razredne nasprotnike) in politične pritiske organizacij, tja do (partijske) propagande,

vključno s programi, deklaracijami, resolucijami in raznimi sklepi.

Zato ideologije niso čisto brez vrednosti za socializacijo z vedenjskimi vrednotami in za posamezne njihove oblike. Kolikor utrjujejo in nadzorujejo stare vrednote, gotovo hkrati »vsiljujejo« tudi nove, ki jih najpogosteje še politizirajo. Prav tu pa se začneja dvom v njihovo vlogo, še posebno, ker je za posameznika lahko njegov »marš skozi inštitucije dolg«³³ in neprijeten.

7. Zlorabljanje ideologij

Ideologije, kakršnekoli že, pa se skozi vsakdanjo politiko, njeno prakso in še kako drugače, tudi zlorabljaajo. Čestokrat se iz njih in zaradi njih rojeva nekaj prav nasprotnega od tistega, kar razglašajo in zlasti **socializem ni bil nikoli imun zoper pojave zlorabljanja svoje ideologije**, ki ji ob koncu 20. stoletja oporekajo prenekateri lastnosti, ki so bile zanj prednost in vodilo v preteklosti.

Ko dobivajo ideologije politično moč, se neredko dogaja, da jo zlorabijo za politično indoktrinacijo, da uvajajo politični radikalizem, da politizirajo posameznika in družbo ter njene segmente, zlasti pa nekatere institucije, še posebej pa mehanizme represije, uvajajo t. i. razredno gledanje na družbene procese in z njim zaostrujejo prisilo predvsem nad tistimi, ki ne soglašajo z dominantno ideologijo. **Ideologije se izkoriščajo za manipuliranje**, zlasti kadar gre za politične boje med posameznimi ideologijami, in še posebej za pridobivanje moči nad drugimi. Zato prevladujoče ideologije rade silijo posameznike ali kar cele skupine, da se identificirajo s političnim sistemom za katerimi stoje, zahtevajo ustrezno politično vzgojo, ki jo vnašajo tudi v izobraževalni sistem in pogosto je tudi **pravo določeno z razrednimi interesi in razredno ideologijo**, razrednost pa pogosto postaja kriterij za reševanje praktičnih vsakdanjih vprašanj, tako da imajo v marsičem tudi pravice in dolžnosti ljudi svoja izhodišča v ideološkosti.

Skratka, z ideologijami se neredko uvaja hegemonija nad ljudmi in družbenim življenjem, ideološka dominacija in sploh, kot pravijo, »Gleichshaltung« omejuje svobodo v njenem imenu, uvaja pa se tudi avtoritativizem in totalitarizem. Zlasti totalitarnost pogosto spremlja še unifikacijo in centralizacijo. Zato se v druž-

bah s takimi in podobnimi procesi **ustvarja masovna mentaliteta poslušnosti in poveljevanja**, vsiljujejo dogmatske strukture zavesti, dosega masovno manipuliranje, kar pelje v družbene krize neslutnih razsežnosti, ki smo jim priče tudi pri nas.

Prav glede na to ideologije v marsičem kažejo tudi svojo omejenost, v nasprotju od pričakovanj, ki jih žele predstaviti ljudem, zgubljajo politično moč, koristnost in nazadnje tudi legitimnost, ki jo potrebujejo tudi za to, da ostajajo zgodovinska družbena sila, ki se postavlja na čelo posameznih gibanj in kot vsebina prav na določen način oblikovane zavesti. Zaradi tega morajo prenekatero izmed njih zapuščati družbeno prizorišče, saj je že Hegel spoznal, da »vsaka zavest zahteva smrt druge zavesti.«³⁴

Ideologije torej oblikujejo človekovo zavest, jo nadzorujejo, vplivajo nanjo, jo predelujejo, navdihujejo in vodijo. Kolikor so po eni strani sila socializacije, so po drugi mehanizmi manipulacije. Kolikor se po eni plati ideologije predstavljajo kot odrešenik, lahko po drugi vodijo v družbene katastrofe, še posebno kadar ustvarjajo »patogeno klimo«,³⁵ masovne stresne situacije in nezadovoljstvo globalnih razsežnosti, v katerih se čutijo tako ali drugače viktimizirani z najrazličnejšimi neugodnostmi ne le posamezniki, ampak široki sloji prebivalstva, ne glede na njihovo ideološko pripadnost. Ideologije potemtakem ustvarjajo družbene konfliktnosti, spodbujajo razprtije, polarizirajo in diferencirajo ljudi, ustvarjajo antipatije, segregacije in sovraštvo, tja do dezorganizacije, ki je pogosto težko popravljiva, ali pa zahteva kar revolucionarne spremembe. Morebiti tudi zaradi tega, ker vodilne ideologije nikoli niso posebno sposobne ali pa ne želijo pojasnjevati porazdeljenosti politične moči v razmerju do ekonomike.³⁶ To zlasti velja tudi za vodilno ideologijo pri nas, za katero bi še do nedavnega veljalo izhodišče Therborna, da obstaja med »delavskim razredom in socialistično ideologijo močna selektivna privlačnost, potencialnost vzajemnega povezovanja in artikulacije...«³⁷ Toda danes se srečujemo s pojavi in procesi individualne in masovne alienacije v samoupravnem socializmu.

³⁴ Hegel, v navedbi Sušnjić, s. 8.

³⁵ Kutter, v Familie, Schule, Politik, Strafvollzug, s. 189.

³⁶ Glej podobno Huber/Form, s. 13.

³⁷ Therborn, s. 86.

³³ Dutschke, v navedbi Kutter, s. 20.

Ideologije pa po drugi strani tudi **zastrujejo razredni boj**. »Razredni boj je najstrašnejši izmed vseh bojev v družbi in se ne more primerjati z nobenim drugim.«³⁸ V njem se ljudje socializirajo z ideologijo, predvsem politično in temu prilagajajo tudi svoje vedenje, se aktualizirajo kot osebnosti, asimilirajo in akomodirajo ter nasploh delujejo drugače nasproti sebi podobnim in nasproti drugim, zlasti nesomišljenikom.

Tu pa se pogosto začne **iracionalnost ideološkega vrednotenja**, politični radikalizem in nenazadnje tudi politična orientacija do kriminalitete in deviantnosti sploh. Z ideologijo se večsah daje posameznemu ekscesnemu vedenju prizvok političnosti, čeprav v dejanskosti ne vsebuje nobenih primesi ideološkosti. Ali se tudi v tem lahko ogleduje »izkrivljena zavest« in občutenje strahu, ker ga sploh ni, ali gre samo za podredljivost državni in politični birokraciji v boju, s katero posameznik nima enakih orožij, da bi se upiral njeni ideologiji. Skratka, ideologije prinašajo tudi veliko pasti in tegob in pred ideološko ekspanzivnostjo in agresivnostjo se še posebej ne morejo braniti represivni mehanizmi, ki zlasti v realnem socializmu služijo eni sami ideologiji.

Sklep

Tu se lotevamo ideologij kot sredstva neformalnega nadzorstva, kar je nekako čudno, kajti **znanost o »kontrolizaciji« ne piše dosti o ideologijah**, čeprav se misel nanje v zvezi z vplivanjem na obnašanje, ponuja kar sama od sebe. To toliko bolj, kolikor bolj so ideologije vsebina političnega delovanja in seveda predvsem političnih strank. Kajti ni mogoče domnevati, da politično prepričanje ne bi moglo delovati na človekovo vedenje, saj gre navsezadnje tudi v **človekovem prepričanju iskati motiviranost za njegovo vedenjskost**. Z ideologijami se želi doseči tako politično socializacijo kot indoktrinacijo, zlasti v bolj totalitarnih državah, hkrati ko vloge ideologij tudi v etičnih družbah in civilni državi ne gre zametovati. Ponekod se okoli ideologij zbirajo ljudje in prek njih skušajo dosežati skupne interese in vrednote še zlasti, če jih institucionalizirajo, nenazadnje tudi do tiste stopnje, ko prav določena ideologija postane vodilna in **končno ideološki mit z vso politično simboliko**, ki jo spremlja.

Ideologije nas spominjajo na tradicije, običaje, rituale, moralo in podobna nepisana vedenjska pravila, saj veliko tega tudi same vsebujejo, kajti vedno morajo tudi računati ne le z javnim sentimentom, marveč tudi s tem, da morajo biti uporabne in koristne. Zato je tudi v ideologijah iskati možnosti, ne le za **motivacije določenega vedenja, marveč tudi za njegovo obvladovanje in usmerjanje**. In prav s tem v zvezi poznajo ideologije, ne le kot prepričanje, marveč zlasti kot institucije, razna sredstva pridobivanja ljudi, socializiranja, spreminjanja, usmerjanja, vzgoje, tja do kaznovanja z izgonom ali celo smrtjo v radikalnih družbenih situacijah ali zaostrenih konfliktnih razmerah. Zgodovina nas uči, kakšne krute oblike ravnanja z ljudmi so uporabljali v imenu posameznih ideologij, in s kakšnimi načini prepričevanja ali prisiljevanja so dosegli svoje cilje, ali so se v imenu ideologije določene skupine ljudi obdržale na oblasti.

V tem okviru nas zanima le določen del vplivov ideologij, in sicer tisti, ki je neformalen, ki ni institucionaliziran v državi, stranki, politični organizaciji in v še kakšni drugi od možnosti formalne ideologizacije. Zato se ukvarjamo z manj vidnim ideološkim poseganjem v razmerja med ljudmi in posameznikovo življenje in njegovih skupin, torej predvsem s socialno-psihološkimi, politično-propagandnimi in podobnimi sredstvi, in kot javnomnenjski kategoriji, čeprav je jasno, da je ključno tisto, kar je tudi v ideologijah sformalizirano, institucionalizirano in normativizirano s pravili, še posebej s pomočjo države. V tem pogledu ideologije vedno odražajo tudi »politična razmerja med vladajočimi in podrejenimi razredi«³⁹ in hkrati zahteve glede vedenja, ki ga dominantne ideologije sankcionirajo po drugih izhodiščih, če ga ni mogoče uveljavljati s prepričevanjem, vzgledi in sredstvi, ki jih uporabljajo tiste človeške skupine, ki nas predvsem neformalno nadzorujejo. Pri tem mislimo tudi na najrazličnejše doktrine in politične teorije, ki jih je mogoče uporabljati za vplivanje na človekovo vedenje.

In prav s tem v zvezi **imajo ideologije**, podobno kot religije, znanost, umetnost, filozofija itd., **omejen vpliv na človeštvo**, ki svoje poglede na svet razvijajo bolj simbolično in le posameznim uspeva spreminjati človeštvo po svojih predstavah in še to nikoli tako kot je zamišljeno v programih elit, ki se oprijemljejo posameznih

³⁸ Smiljković, v *Politiška sociologija*, s. 139.

³⁹ Clarke, s. 58.

ideologij. Od tod tudi politična alienacija in pomislek o »koncu ideologij«.

Kritike ideologij, kakor tudi ideologizacije⁴⁰ so se pojavile tudi z razpravami o tem, da ideologije nimajo bodočnosti in da je na obzoru doba konca ideologij,⁴¹ ker naj le-te ne bi imele prihodnosti, so začasen pojav, ker bo zmanjkalo ideoloških konfliktov in ker ideologije nimajo zgodovine.⁴² Ker pa bo človeštvo vedno moralo imeti svoje vrednote in svoje interese, ki jih bo tudi ideologiziralo in branilo, se združevalo in borilo, je težko domnevati, da bi resnično prišel konec ideologij. Zato jih velja še vnaprej obdržati v »arzenalu« človeške kontrolizacije po eni strani, in motivacije za konfliktnost in odklonskost, po drugi. »Ideologije vedno kažejo na združevanje ljudi in njihovo nasprotovanje v

družbi, zato je ideologija notranja razbitost v zavesti ljudi, spopad človeških idej, ki je odraz dejanskih spopadov v družbi.«⁴³

V zvezi s človeškim deviantnim vedenjem se je **kriminologija** po svetu v zadnjem desetletju začela močno srečavati z ideologijami in jih obravnavati. Na to zlasti kažejo njene usmeritve, kot npr. socialnademokratska, kriminologija delavskega razreda, levorealistična kriminologija in zlasti še reformistična, kritična, radikalna in marksistična, seveda ne v deželah realnega socializma, marveč v zahodnih parlamentarnih oziroma pluralističnih družbah. To pomeni, da se **ne ideologizira le odklonsko vedenje** (ali vedenje nasploh) **marveč tudi znanje o njem**, ki svojo ideološkost kaže tudi v pogledih na kriminaliteto in družbeno reakcijo nanjo.

⁴⁰ Roloff, s. 181.

⁴¹ Bibič, v TiP, 1977, 1—2, s. 10.

⁴² Prav tam, s. 12.

Rokopis končan 27. decembra 1988.

⁴³ Ratković, v Politička sociologija, s. 73.

Literatura

1. Beckman, E.: Criminal Justice and Politics in America: From the Sedition Act to Watergate and Beyond. *Journal of Police Science and Administration*, Gaithersburg 5 (1977) 3, s. 285—298.
2. Bibič, A.: Beležke o problemu ideologije. *Teorija in praksa*, Ljubljana 14 (1977) 1—2, s. 10—17.
3. Bibič, A.: Civilna družba in država pri Gramsciju. V: *Gramsci, civilna družba in država*. Ljubljana, Komunist 1987, s. 13—47.
4. Buchholz, E. W.: *Ideologie und latenter sozialer Konflikt*. Stuttgart, Enke 1968, 118 s.
5. Clarke, D.: Marxism, Justice and the Justice Model. *Contemporary Crises*, Amsterdam 2 (1978) 1, s. 27—62.
6. Cottino, A.: Crime and Class Conflict in Italy: Some Preliminary Remarks. *Contemporary Crises*, Amsterdam 2 (1978) 2, s. 215—218.
7. Četković, V.: *Tehnokratska ideologija*. Beograd, Institut za političke studije 1973, 278 s.
8. Debenjak, B.: Marksizem, dogmatizem in družboslovje. V: *Družboslovje na Slovenskem. Gradivo za posvet*. Ljubljana, Marksistični center CK ZKS 1988, 8 s.
9. *Dictionary of the Social Sciences*. Ed. J. Gould, W. L. Holb. New York, Free press 1964, s. 315, 509.
10. Djordjević, J.: Prilog teoriji avangarde. *Preled*, Sarajevo 65 (1975) 4, s. 405—429.
11. Dragoš, S.: Socialno delo v razmerju do ideologije. V: *Družboslovje na Slovenskem. Gradivo za posvet*. Ljubljana, Marksistični center CK ZKS 1988, s. 219—232.
12. Easton, D.: Responses of Political Systems to Stress on Support. V: *Alienation and the Social System*. New York etc., Wiley 1972, s. 319—345.
13. Enzensberger, H. M.: A Critique of Political Ecology. V: *Politics and Crime*. New York, Seabury 1974, s. 156—198.
14. Etika, politika i pravo. Treći kongres pravnika Jugoslavije. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd 64 (1978) 2, s. 181—272.
15. Fairchild, E.: Politicization of the Criminal Offender. *Criminology*, Beverly Hills 15 (1977) 3, s. 287—318.
16. Finifter, A.: Dimensions of Political Alienation. V: *Alienation and the Social System*. New York etc., Wiley 1972, s. 189—211.
17. Gamson, W.: Means of Influence, Political Trust, and Social Control. V: *Alienation and the Social System*. New York etc., Wiley 1972, s. 305—318.
18. Golubović, Z.: Staljinistička ideologija kao negacija marksističke revolucionarne teorije. *Sociologija*, Beograd 22 (1980) 3—4, s. 251—275.
19. Huber, J., Form, W. H.: *Income and Ideology*. New York; London, Free Press 1973, 226 s.
20. Informacija z razprave o stanju, vlogi in razvojnih perspektivah pravne znanosti na Slovenskem. Ljubljana, MC CK ZKS, Zveza društev pravnikov Slovenije 1988, 11 s.
21. Jessop, B.: On Recent Marxist Theories of Law, the State, and Juridico-Political Ideology. *International Journal of the Sociology of Law*, London 8 (1980) 4, s. 339—368.
22. Kateb, G.: The Condition of Political Theory. *American Behavioral Scientist*, Beverly Hills 21 (1977) 1, s. 135—159.
23. Komarov, S. A.: Političeskaja sistema razvitogo socialističeskogo občestva i ličnost'. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, Moskva (1980) 6, s. 29—35.

24. Kržišnik-Bukić, V.: O političkoj kulturi. **Prehled**, Sarajevo 74 (1984) 3, s. 299—319.
25. Kuljić, T.: Kritika formalno socioloških objašnjenja totalitarizma. **Gledišta**, Beograd 16 (1975) 2, s. 177—191.
26. Kutter, P.: Über die Beziehung zwischen Individuum und Institution aus Psychoanalytischer Sicht. **Individuum und Gesellschaft**. Stuttgart, Klett 1973, s. 181—202.
27. Leksikoni Cankarjeve založbe: **Družboslovje**. Ljubljana, Cankarjeva založba 1979, s. 112, 217.
28. Lindenfeld, F.: Automation, and Alienation. V: **Radical Perspectives on Social Problems**. New York & London, MacMillan 1968, s. 207—218.
29. Marcuse, H.: New Forms of Control. V: **Radical Perspectives on Social Problems**. New York & London, MacMillan 1968, s. 293—300.
30. Marvick, D.: Elite Politics. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 21 (1977) 1, s. 111—134.
31. Michalowski, R.: The Politics of the Right. **Crime and Social Justice**, San Francisco (1981) 15, s. 29—35.
32. Milgram, S.: Obedience and Disobedience to Authority. V: **Radical Perspectives on Social Problems**. New York & London, MacMillan 1968, s. 167—183.
33. Mills, W.: Mass Society. V: **Radical Perspectives on Social Problems**. New York & London, MacMillan 1968, s. 283—292.
34. Morison, J.: New Strategies in the Politics of Law and Order. **The Howard Journal of Criminal Justice**, Oxford 26 (1987) 3, s. 203—216.
35. Muller, E.: Mass Politics. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 21 (1977) 1, s. 63—86.
36. Musek, J.: Psihologija in družbene vede: ideološkost, tehniziranost, refleksivnost. **Družboslovje na Slovenskem**. Gradivo za posvet, 2. zv. Ljubljana, Marksistični center CK ZKS 1988, s. 171—178.
37. Obradović, D.: Teorije o totalitarizmu u posleratnoj političkoj misli. **Sociologija**, Beograd 25 (1983) 1, s. 57—76.
38. Offe, C.: **Družbena moč in politična oblast**. Ljubljana, Delavska enotnost 1985, 359 s.
39. Pagon, N.: Razmerja v družboslovju. V **Družboslovje na Slovenskem**. Gradivo za posvet. Ljubljana, Marksistični center CK ZKS 1988, s. 1—27.
40. Perenič, A.: Pravo in politika. **Teorija in praksa**, Ljubljana 14 (1977) 7—8, s. 943—958.
41. **Politička sociologija** / Redaktori R. Smiljković, M. Pečujlić. Beograd, Radnička štampa 1978, 438 s.
42. Ratković, R.: Razlozi, ciljevi i domašaj kritičkog preispitivanja funkcionisanja političkog sistema. **Pravni život**, Beograd 36 (1986) 4—5, s. 391—396.
43. Razprava: Ideologija, znanost, politika. **Teorija in praksa**, Ljubljana 10 (1973) 3—4, s. 246—282.
44. Riker, W.: The Future of a Science of Politics. **American Behavioral Scientist**, Beverly Hills 21 (1977) 1, s. 11—38.
45. **Riječnik sociologije i socijalne psihologije**. Zagreb, Informator 1977, s. 225, 452.
46. Rosenberg, M.: Misanthropy and Political Ideology. V: **Alienation and the Social System**. New York etc., Wiley 1972, s. 76—83.
47. Shrader-Frechette, K. S.: Penology and Ideology: Ethics and Criminal Responsibility. **Federal Probation**, Washington 42 (1978) s. 9—15.
48. **Sociološki leksikon**. Beograd, Savremena administracija 1982, s. 221, 465.
49. Šestan, V.: Kontrakultura kot družbeni pojav in kot ideologija. **Teorija in praksa**, Ljubljana 24 (1987) 1—2, s. 45—55.
50. Šušnjić, Dj.: **Otpori kritičkom mišljenju**. Beograd, Savremena administracija 1971, 270 s.
51. Therborn, G.: **Ideologija moči in moč ideologije**. Ljubljana, Cankarjeva založba 1987, 159 s.
52. Toward a Radical Ideology. V: **Radical Perspectives on Social Problems**. New York & London, MacMillan 1968, s. 323—324.
53. Vasović, M.: Novi pravci u proučavanju politike socializacije. **Psihologija**, Beograd 16 (1983) 1—2, s. 65—78.
54. Vasović, V.: Ideologija i demokratija. **Gledišta**, Beograd 11 (1970) 4, s. 537—555.

Seznam literature pripravila
Marija Milenković

UDC 316.738+317.75

Informal Control Influence of Political Ideologies

Janez Pečar, LL. D., Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

Political ideologies can be important for people's behaviour and views related to it, including the reaction to deviancy which is, so far as it is unconventional, always ideologically determined. This is the more true the more ideologies are useful to politics, to the formation of political relations, to socio-political organizations and finally to the state as the instrument of the ruling ideology and politics. For this reason ideologies do have an effect not only on ideological sanctions but also on legal ones, in so far as they are not specially aimed at maintaining institutionalized or other forms of obedience, particularly in totalitarian societies.

Such an ideological apparatus as family, neighbourhood, school, etc., which all represent primary and above all informal groups, the mass media, work organizations, etc. could be the principal instruments of control, which are able to motivate expected conduct and prevent undesirable beha-

viour. This does not mean, however, that ideology could not stimulate deviant behaviour and justify it either. Every ideology, as a matter of fact, has its behavioural patterns with corresponding ideological stereotypes, which tend to create certain ideological pressures and politicize people in such a way that they seek identification with a particular ideology or outside it, and in this way shape ideological and behavioural conformism or non-conformism. With regard to this, ideologies play also a particular role in socialization with behavioural norms, in the evaluation of behaviour, in control and finally also in scientific research dealing with deviancy. This can be particularly inconvenient because of the possibility of manipulation and domination, which should also be taken into account in criminology, which is sometimes unwilling to admit the dangerousness of its ideologization.